

A Qualitative Study of the Consequences of Sleeping in Cardboard Boxes in Tehran

Received: 19, March, 2022

Accepted: 22, April, 2022

Article type: Research Article

PP: 129-154

DOR:

Mansour Fathi

Associate Professor, Department of Social Work, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran (Corresponding Author). Email: fathi.mansour@gmail.com

Ali Asghar Darvishi Fard

PhD Candidate in social work, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. Email: darvishi68.swork@gmail.com

Abstract

Background and objectives: The squatters are one of the most vulnerable and neglected groups in the city who face complex problems. Accurate statistics of the number of people sleeping in cardboard boxes are not available in Iran; but the facts indicate a significant increase in this vulnerable group. The purpose of this research is to study the consequences of men's sleeping in cardboard boxes in Tehran.

Method: In terms of its objectives this study is of an applied research type and is classified as qualitative research. The participants are cardboard sleeping men and local key informants who were selected through purposive sampling. The technique used to collect the data is "semi-structured interview". This research reached theoretical saturation for people sleeping in cardboard boxes after the 18th interview and for key informants after the 5th interview. The data was analyzed through thematic analysis method.

Findings: In the process of analysis based on basic concepts, four comprehensive themes were identified, including the consequences of individual, community, family and neighborhood levels. The organizing themes at the individual level include the themes of mental disorders, trauma, death, the formation of negative emotions and feelings, addiction and its continuation, and the internalization of the cardboard sleeping culture; at the community level, including themes of violence and conflict, drug buying and selling, robbery/abduction, joining criminal groups, gambling, the spread of high-risk diseases at the community level, social exclusion and prison and its consequences; at the neighborhood level, it includes the themes of insecurity in urban neighborhoods, dissatisfaction among residents, the feeling of social stigma / neighborhood inferiority, the collapse of foundation and neighborhood identity and moving to other neighborhoods, and at the family level, it includes the themes of the formation of incompatible personality in the family institution, the loss of function and the authority of the individual in the family system and the collapse of the communication network between the individual and the family were extracted.

Results: The results of the research show that cardboard sleeping is related to all kinds of social damage and has consequences at the four main levels of the individual, society, neighborhood and family. The chronicity of a person's condition and the adoption of sleeping in cardboard box as a lifestyle are the direct consequences of these injuries for the person, which not only affects him but also a wider range of consequences.

Keywords: Cardboard box sleeping, Consequences, Tehran city, Vulnerable group

مطالعه کیفی پیامدهای کارتن خوابی در شهر تهران

چکیده

زمینه و هدف: کارتن خواب‌ها، از آسیب‌پذیرترین و مطرودترین گروه‌های شهری هستند که با مشکلات پیچیده‌ای درگیرند. آمار دقیقی از تعداد افراد کارتن‌خواب، در ایران در دسترس نیست؛ ولی واقعیت‌ها از افزایش چشمگیر این گروه آسیب‌پذیر حکایت دارد. هدف از این تحقیق، واکاوی پیامدهای کارتن‌خوابی مردان در شهر تهران است.

روش: این پژوهش از نظر هدف، کاربردی است و در زمره پژوهش‌های کیفی قرار می‌گیرد. مشارکت کنندگان، مردان کارتن‌خواب و مطلعین کلیدی محلی هستند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تکنیک مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات، «مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته» است. این پژوهش، برای افراد کارتن‌خواب پس از مصاحبه هجدهم و برای مطلعین کلیدی پس از مصاحبه پنجم به اشباع نظری رسید. داده‌ها از طریق روش تحلیل مضمون مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: در فرایند تحلیل بر مبنای مفاهیم پایه، چهار مضمون فراگیر شامل پیامدهای سطح فرد، جامعه، خانواده و محله شناسایی شد. مضامین سازمان‌دهنده در سطح فرد شامل مضامین اختلالات روانی، تروما، مرگ، شکل‌گیری هیجانات و احساسات منفی، اعتیاد و تداوم آن و درونی‌شدن فرهنگ کارتن‌خوابی؛ در سطح جامعه شامل مضامین خشونت و درگیری، خرید و فروش مواد مخدر، سرقت / خفت‌گیری، پیوستن به گروه‌های مجرمانه، قمار، شیوع بیماری‌های پرخطر در سطح جامعه، طرد اجتماعی و زندان و پیامدهای آن؛ در سطح محله شامل مضامین ناامنی در محلات شهری، نارضایتی در ساکنان، احساس بدنامی اجتماعی / فرودستی محله‌ای، فروپاشی شیرازه و هویت محله‌ای و نقل مکان به دیگر محلات و در سطح خانواده شامل مضامین شکل‌گیری شخصیت ناسازگار در نهاد خانواده، از بین رفتن کارکرد و اقتدار فرد در نظام خانواده و فروپاشی شبکه ارتباطی فرد با خانواده است که استخراج شد.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش نشان می‌دهد که کارتن‌خوابی با انواع آسیب‌های اجتماعی مرتبط است و در چهار سطح اصلی فرد، جامعه، محله و خانواده پیامدهایی را به همراه دارد. مزمن شدن وضعیت فرد و در پیش گرفتن کارتن‌خوابی به‌عنوان سبکی از زندگی، از پیامدهای مستقیم این آسیب‌ها برای فرد است که نه تنها وی بلکه به‌طور هم‌زمان طیف گسترده‌تری را نیز درگیر پیامدهای خود می‌کند.

کلیدواژه‌ها: کارتن‌خوابی، پیامدها، شهر تهران، گروه آسیب‌پذیر.

دریافت: 1400/12/28

پذیرش: 1401/02/02

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

صص: 129-154

شناسه دیجیتال (DOR):

DOR:

منصور فتحی

دانشیار گروه مددکاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). رایانامه: fathi.mansour@gmail.com

علی اصغر درویشی فرد

دانشجوی دکتری مددکاری اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. رایانامه: darvishi68.swork@gmail.com

شهر تهران به‌عنوان یکی از کلان‌شهرهای ایران، درگیر آسیب‌ها و مسائل اجتماعی متعددی از جمله کارتن‌خوابی است. آمار و اطلاعات درستی از تعداد افراد کارتن‌خواب در ایران در دسترس نیست؛ ولی واقعیت‌ها از افزایش چشمگیر این گروه، نسبت به دهه‌های پیش حکایت دارد. افزایش تعداد گرم‌خانه‌ها در سطح کشور، اجرای مستمر طرح‌های دستگیری اجباری در سطح شهر تهران و محبوس کردن آن‌ها با امید ترک اجباری، به‌ویژه در سال‌ها و ماه‌های اخیر و نگرانی مسئولان و دغدغه‌مندان اجتماعی از رشد این مسئله اجتماعی، مصادیق قابل‌استنادی است که نشان از افزایش شمار کارتن‌خواب و پیامدهای آن دارد. نبود سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی متناسب با وضعیت افراد کارتن‌خواب و اجرای به‌مراتب بدتر برخی سیاست‌ها و برنامه‌ها، تشدید این مسئله و وخیم شدن ابعاد مختلف آن را در پی داشته است. به شکلی دقیق‌تر، درس نگرفتن از تجربیات نادرست و ناکارآمد پیشین و اجرای چندباره سیاست‌های غلط اجتماعی، به حادتر شدن وضعیت منتهی شده است. کارتن‌خواب‌ها، از مطرودمترین گروه‌های شهری هستند و به دلایل مختلف، پیامدهای پیچیده‌ای را در سطح جامعه به بار می‌آورند و سلامت خود و جامعه را هدف قرار می‌دهند. ابتدا آنکه این افراد از دسترسی به حداقل امکانات زیست فردی به دورند و به ناگزیر در شرایطی قرار می‌گیرند که سلامتشان به شکلی جدی تهدید می‌شود. دوم اینکه سبک زندگی این افراد، فضاها و تعاملات آن‌ها به گونه‌ای است که هم برای خود آن‌ها و هم برای کلیت جامعه آسیب‌زاست و تولید آسیب می‌کند. سوم اینکه برنامه‌های اجرا شده برای ساماندهی وضعیت این افراد، غالباً فاقد پشتوانه علمی، بدون لحاظ کردن تجربه زیسته افراد و فاقد اثربخشی لازم است؛ موضوعی که مصداق اصلی آن طرح‌های اجباری و دستگیری برای درمان اعتیاد در سال‌های اخیر و ناکارآمدی مشهود آن بوده است؛ بنابراین، محرومیت‌های فردی و سبک زندگی این افراد از یک‌سو و نبود سازوکارهای حمایتی کارآمد از سوی دیگر، پیامدهای عدیده‌ای را به دنبال دارد. آنچه مبنای مقاله حاضر قرار گرفته است، نگاه آسیب‌شناسانه به

پیامدهای کارتن‌خوابی است. در واقع، کارتن‌خوابی به‌مثابه مسئله‌ای اجتماعی در نظر گرفته شده که بسترساز دیگر مسائل اجتماعی است. انجام تحقیق حاضر می‌تواند وضعیت آسیب‌پذیری و سبک زندگی آسیب‌زای افراد کارتن‌خواب در شهر تهران را در سطوح مختلف به تصویر بکشد و حساسیت توجه به موضوع کارتن‌خوابی و پیامدهای آن برای خود فرد و کلیت جامعه را نزد مسئولان و نهادهای اجتماعی - سیاسی به‌عنوان نهادهای دارای ظرفیت و امکانات ایجاد تغییر و بهبود در زندگی افراد افزایش دهد. در نهایت، چنین تحقیقی از آنجاکه عمقی‌نگر و مبتنی بر فهم بلاواسط تجربه افراد کارتن‌خواب از پیامدهای کارتن‌خوابی است، می‌تواند در طراحی برنامه‌های مبتنی بر توانمندسازی گروه هدف و بازگشت آن‌ها به شرایط عادی زندگی نیز کمک‌کننده باشد. پرسش اصلی پژوهش این است که پیامدهای کارتن‌خوابی مردان در شهر تهران چیست؟

پیشینه و مبانی نظری

درویشی‌فرد و فیضی‌پور (1398) در تحقیقی با عنوان «فهم تجربه زیسته زنان بی‌خانمان» پس از تجزیه و تحلیل اطلاعات هفت مضمون اصلی استخراج شد که عبارت‌اند از: اعتیاد و تداوم بی‌خانمانی، استراتژی تلاش برای بقا، قربانی جرائم و آزار چندگانه، شکل‌گیری احساسات منفی، طرد اجتماعی، ناکارآمدی شبکه‌های حمایتی و هم‌رویدادی محرومیت‌ها. فتوحی، رضایی و میرزایی (1397) در تحقیقی با عنوان «تبیین عدم تمایل کارتن‌خوابان شهر تهران در استفاده از گرم‌خانه‌های شهرداری: یک مطالعه کیفی» انجام داده‌اند نتایج نشان داد که دو درون‌مایه اصلی به‌عنوان موانع استفاده از گرم‌خانه‌ها آشکار شد که عبارت‌اند از: «چهارچوب‌گریزی و حفظ هویت متمایز افراد کارتن‌خواب و ناکارآمدی گرم‌خانه‌ها». بخشی‌نیا، آقابخشی، ذکایی و صادقی فسائی (1397) در تحقیقی با عنوان «فهم تجربه زیسته مردان کارتن‌خواب و ارائه الگوی توانمندسازی آن‌ها» انجام داده‌اند نتایج نشان داد که راهبردهای افراد بی‌خانمان در مواجهه با شرایط بی‌خانمانی عبارت‌اند از: بقا‌گرایی،

کارتن‌خوابی فعال، کارتن‌خوابی استیصال و برون‌رفت‌گرایی از کارتن‌خوابی و پیامدهای آن شامل خود محافظت‌شدگی، خود بازیافتگی، مزمن‌شدگی کارتن‌خوابی و آماده‌شدگی برای رهایی از کارتن‌خوابی است. جوادی و پیله‌وری (1396) در تحقیقی با عنوان «بررسی تجربه زیسته مصرف‌کنندگان بی‌خانمان» انجام داده‌اند نتایج نشان داد که افراد بی‌خانمان با مسائلی شامل طردشدگی، تجربه تروما، احساسات و هیجانات منفی، شکل‌گیری سرمایه‌های منفی، انزوای اجتماعی، بی‌تفاوتی اجتماعی و فقدان زیرساخت‌های رفاهی - آموزشی درگیر هستند. جوهری، ایران‌پور، دهقان، علی‌زاده، صفی‌زاده و شریفی (2222) در تحقیقی با عنوان «بررسی تجربه زیسته جوانان بی‌خانمان» انجام داده‌اند نتایج نشان داد که مضمون اصلی «تنها، آزاده و رهاشده در جامعه» و مضامین فرعی «بیزاری از جامعه، آزار و اذیت و عدم حمایت همه‌جانبه» است. تجربیات جوانان بی‌خانمان نشان داد که آن‌ها به دلیل اعتیاد، احساس سربار دیگران بودن و انزوای اجتماعی از اجتماع گریخته‌اند و نه تنها در جامعه بدون حمایت رها شده‌اند، بلکه دچار انواع آسیب‌های جسمی و روانی نیز شده‌اند.

پری، دوسانی و هوانگ¹ (0000) تحقیقی با عنوان «کووید-19 و تجربه افراد بی‌خانمان» انجام دادند. نتایج نشان داد افرادی که بی‌خانمانی را تجربه می‌کنند به دلیل نداشتن مسکن ایمن، در معرض خطر ابتلا به بیماری شدید کرونا ویروس (COVID-19) هستند. همچنین افراد بی‌خانمان اغلب به دلیل شرایط سرپناه و سایر چالش‌ها، رعایت دستورالعمل‌های بهداشت عمومی مانند فاصله‌گذاری فیزیکی، انزوا و قرنطینه را دشوار می‌دانند. همه‌گیری کووید-19 اهمیت مسکن را به‌عنوان یک عامل اجتماعی تعیین‌کننده سلامت برجسته کرده است. الویمر² (8818) به بررسی علل، پیامدها و مشکلات افراد بی‌خانمان پرداخته است. فقدان یادگیری و آموزش در بین افراد بی‌خانمان و استفاده از مواد مخدر و مشروبات الکلی، شیوع بیماری‌ها به‌ویژه بیماری‌های عفونی و آمیزشی و خشونت مهم‌ترین پیامد بی‌خانمانی تلقی می‌شود.

1- Perri, Dosani & Hwang

2- Alowaimer

مرور تحقیقات انجام شده نشان می‌دهد که پژوهش‌های اندکی در داخل کشور در مورد بی‌خانمانی، کارتن‌خوابی و پیامدهای آن‌ها انجام شده و در این تحقیقات نیز به صورت اختصاصی به پیامدهای کارتن‌خوابی توجه نشده است. با این توصیف، رویکرد اختصاصی به پیامدهای کارتن‌خوابی و واکاوی ابعاد آن در سطوح مختلف، جنبه نوآورانه پژوهش حاضر به‌شمار می‌رود.

کارتن‌خوابی

کارتن‌خوابی، نوع آشکار و مزمن بی‌خانمانی است و مصادیق آن را افرادی در برمی‌گیرد که فاقد سرپناه هستند و غالباً در کوچه و خیابان، فضاهای بی‌دفاع، رو و زیر پل‌ها، مخروبه‌ها و دیگر فضاهای موقت و گذرا زیست می‌کنند.

نظریه برچسب‌زنی

نظریه برچسب‌زنی عمدتاً به پیامدهای تعامل بین کج‌رفتار و جامعه هم‌نوا به‌ویژه عوامل رسمی کنترل اجتماعی می‌پردازد. این رویکرد کج‌رفتاری را مفهومی ساخته جامعه می‌داند؛ یعنی گروهی در جامعه با تصویب قوانینی که تخطی از آن‌ها کج‌رفتاری محسوب می‌شود، مفهوم کج‌رفتاری را می‌سازند. «انحراف ثانویه» مفهوم کلیدی نظریه برچسب‌زنی است. انحراف ثانویه فرایندی است که در آن هویت فرد دگرگون می‌شود و شامل بازاجتماعی شدن به داخل یک نقش انحرافی است (سیگل^۱، 2018: 282-283). در واقع، فرد پس از این برچسب یا «داغ» خود را در زمره منحرفان می‌پندارد و همین تصور از خود را تقویت می‌کند (آقابخشی، 1392: 42).

نظریه فشار اجتماعی

مرتن^۲ مهم‌ترین نظریه پرداز رویکرد فشار اجتماعی است که این مفهوم را در سطح کلان مطرح کرد. او عقیده دارد که کج‌رفتاری حاصل فشارهای ساختاری - اجتماعی خاصی است که افراد را به کج‌رفتاری وامی‌دارد (ادهمی،

1- Siegel

2- Merton

ترکمان، کلهر و دغاغله، 1390: 36). به اعتقاد مرتن احساس واقعی سرخوردگی، درماندگی و بی‌عدالتی از روابط خاص میان وسایل و اهداف پدید می‌آیند (سام آرام، 1391: 152). نظریه عمومی فشار، دیگر نظریه منبعث از فشار اجتماعی است که اگنیو¹ آن را مطرح کرده است. این نظریه به جای تأکید بر محدودیت طبقه پایین اجتماعی و یا فقدان فرصت، بر جنبه‌های روان‌شناسی اجتماعی و سطح خرد فشار تأکید دارد. اگنیو معتقد است که مجرمیت نتیجه مستقیم شرایط اثرگذار منفی مانند خشم، ناامیدی، افسردگی، ترس و محرومیت است (سیگل، 2018: 236).

نظریه سبک زندگی

اساس نظریه سبک زندگی این است که قربانی‌شدن یک اتفاق تصادفی نیست، بلکه تابعی از سبک زندگی قربانی است. افرادی که متعلق به گروه‌هایی هستند که زندگی بسیار پرخطری دارند - افراد بی‌خانمان، فراری، سوءمصرف‌کنندگان مواد مخدر - در معرض خطر بالایی برای قربانی‌شدن هستند (سیگل، 2018: 105). نظریه سبک زندگی نیز از نظریه‌هایی است که بر این ایده تأکید می‌کند که بعضی از سبک‌های زندگی خطر قربانی‌شدن را افزایش می‌دهد؛ مثلاً ماجراجویی، نوع پوشش، حضور بی‌واهمه در فضاهای بی‌دفاع، همنشینی با گروه‌های کجرو، زندگی در مناطق آسیب‌خیز و نظایر آن از عواملی است که خطر قربانی‌شدن را افزایش می‌دهند. بر اساس این نظریه، احتمال رخداد جرم بیشتر وابسته به نوع فعالیت‌های قربانی است تا مجرم (صادقی فسائی، آهنگر سله بنی، دانش و قاضی‌نژاد، 1393: 2).

چهارچوب مفهومی

با توجه به اینکه هدف اصلی از ارائه چهارچوب مفهومی در پژوهش‌های کیفی، افزایش حساسیت نظری پژوهشگر و شناسایی بهتر موضوع و مفاهیم حساس پژوهش است، رویکردهای فشار اجتماعی، برچسب‌زنی و سبک زندگی به دلیل

دید جامع و در نظر گرفتن عوامل مختلف، در خصوص شناسایی پیامدهای کارتن‌خوابی می‌توانند نقش بارزی داشته باشند.

نظریه فشار اجتماعی بر این اعتقاد است که کج‌رفتاری حاصل فشارهای ساختاری - اجتماعی خاصی است. فرد کارتن‌خواب که از سوی اجتماع نادیده انگاشته شده است، برای گذران زندگی روزمره و دستیابی به حداقل نیازهای خود راهی جز تخطی از هنجارهای جامعه نخواهد داشت و چنین وضعیتی، پیامدهای مختلفی را بر وی به دنبال خواهد داشت. بر اساس نظریه برچسب‌زنی، مردان کارتن‌خواب با توجه به شرایط و شیوه زندگی، به‌طور پیوسته هنجارهای جامعه را زیر پا می‌گذارند و این تخطی باعث می‌شود از سوی جامعه به اشکال مختلف به آن‌ها برچسب زده شود. دریافت برچسب برای فرد کارتن‌خواب موجب پیدایش تصور منفی نسبت به خود و درونی‌شدن هویت منحرفانه و استمرار رفتارهای منحرفانه را به دنبال دارد. نظریه سبک زندگی بر این ایده تأکید می‌کند که بعضی از سبک‌های زندگی، خطر قربانی‌شدن را افزایش می‌دهد. طبق این نظریه، افراد کارتن‌خواب بیش از دیگران در معرض بزه‌دیدگی و قربانی‌شدن قرار دارند. شیوه زندگی افراد و رفتار و کردار آن‌ها و نوع فعالیت‌های روزانه این افراد نقش کلیدی در آسیب‌پذیری آن‌ها دارد.

روش

پژوهش حاضر از نظر هدف در زمره پژوهش‌های کاربردی، به لحاظ روش، اکتشافی و از نظر نوع مطالعه جزو تحقیقات کیفی است. مشارکت‌کنندگان، مردان کارتن‌خواب و مطلعین کلیدی محلی هستند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. تکنیک مورد استفاده برای جمع‌آوری اطلاعات، «مصاحبه نیمه‌ساخت‌یافته» است. این مطالعه، برای افراد کارتن‌خواب پس از مصاحبه هجدهم و برای مطلعین کلیدی پس از مصاحبه پنجم به اشباع نظری رسید. تجزیه و تحلیل اطلاعات به روش تحلیل مضمونی انجام شد. به‌منظور افزایش قابلیت اعتماد و باورپذیری پژوهش، از روش‌های حضور طولانی‌مدت در میدان مورد مطالعه، مشاهده مداوم، بررسی پدیده از زوایای مختلف، تماس

نزدیک و مستمر با مشارکت کنندگان، دقت در ضبط و مستندسازی داده‌ها و ارائه نقل‌قول‌ها استفاده شد. همچنین، کدهای نویسنده‌گان پژوهش در ارتباط با یافته‌ها و مضامین استخراج‌شده، به‌طور مداوم مقایسه و مورد بازاندیشی قرار گرفت و توافق در همسانی رمزگذاری یافته‌ها به بالاترین حد رسید.

یافته‌های تحقیق

یافته‌های توصیفی

جدول شماره (1). ویژگی‌های جمعیت‌شناختی افراد کارتن‌خواب

ردیف	سن	تحصیلات	مدت کارتن‌خوابی (سال)	مکان مصاحبه	مدت مصاحبه
1	32	راهنمایی	6	میدان شوش	35
2	45	ابتدایی	8	میدان شوش	45
3	27	راهنمایی	4	میدان شوش	40
4	40	ابتدایی	6	میدان شوش	35
5	32	خواندن-نوشتن	2	محله هرنندی	30
6	35	دبیرستان	5	محله هرنندی	45
7	41	خواندن-نوشتن	4	محله هرنندی	30
8	27	ابتدایی	3	محله هرنندی	35
9	31	دبیرستان	5	محله هرنندی	77
00	42	دیپلم	7	محله هرنندی	35
11	27	دبیرستان	2	محله هرنندی	35
12	49	ابتدایی	8	محله هرنندی	30
13	47	دبیرستان	5	محله هرنندی	35
14	28	ابتدایی	3	واحد مددکاری	42
15	29	ابتدایی	2	واحد مددکاری	46
16	55	راهنمایی	13	واحد مددکاری	43
17	28	دبیرستان	2	واحد مددکاری	40
18	58	ابتدایی	12	واحد مددکاری	55

جدول شماره (2). ویژگی‌های جمعیت‌شناختی مطلعین کلیدی

ردیف	سن	تحصیلات	مکان مصاحبه	مدت مصاحبه
1	60	ابتدایی	محله هرندی	25
2	58	ابتدایی	محله هرندی	30
3	33	دیپلم	محله هرندی	30
4	32	دبیرستان	میدان شوش	20
5	46	دبیرستان	میدان شوش	35

یافته‌های استنباطی

کارتن‌خوابی و پیامدهای آن

آسیب‌های اجتماعی و کارتن‌خوابی با هم ارتباط تنگاتنگی داشته و هر کدام از آن‌ها در تشدید دیگر آسیب نقش تعیین‌کننده دارد. به‌گونه‌ای که می‌توان از در هم تنیدگی آسیب‌های اجتماعی مرتبط با کارتن‌خوابی نام برد. با این حال، در این بخش از پژوهش، جهت فهم دقیق‌تر آسیب‌های اجتماعی و نشان دادن درهم تنیدگی این آسیب‌ها در سطوح مختلف، به دسته‌بندی یا سنخ‌شناسی این آسیب‌ها در چهار سطح «فرد»، «جامعه»، «خانواده» و «محله» اقدام شده است. قابل ذکر است که هر آسیب، لزوماً مختص به یک سطح نبوده و تأثیرگذاری و تأثیرپذیری آن‌ها در سطوح مختلف امری بدیهی است.

جدول شماره (3). پیامدهای فردی کارتن‌خوابی

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مفاهیم پایه
پیامدهای سطح فردی	اختلالات روانی تروما	رفتارهای خودآسیبی، خودزنی، اخاذی از دیگران، خودکشی، وندالیسم و روحیه تخریب‌گری، افکار و رفتارهای ضد اجتماعی، پرخاشگری، تجاوز جنسی، افسردگی، اضطراب، استرس، توهم و هذیان‌گویی و افکار پارانوییدی تصادف و آسیب‌دیدگی در گشت‌وگذارهای شبانه، درگیری‌های خیابانی، آسیب در حین سرقت بی‌تعدالی‌های ناشی از مصرف مواد و آسیب‌دیدگی، نبود سرپناه و فروریخته شدن ساختمان‌های مخروبه

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مفاهیم پایه
	مرگ	ترومای شدید، «مصرف بیش‌از‌حد» ناشی از مصرف مواد، بی‌تعادلی‌های ناشی از مصرف مواد و آسیب‌دیدگی، سرمای زمستانی
	شکل‌گیری هیجانات منفی	احساس ناامیدی، تحقیر اجتماعی، تنهایی، طرد از خانواده و جامعه، بی‌ارزشی و خودکم‌بینی
	اعتیاد و تداوم آن	شیوع اعتیاد در میان مصرف‌کنندگان کارتن‌خوابی، کارکردی بودن مصرف مواد، سازگارشدن با سبک زندگی کارتن‌خوابی، فراهم آوردن امکان زیست و بقا
	درونی‌شدن فرهنگ کارتن‌خوابی	پاتوق‌گزینی و عادت به شرایط آن، لذت مصرف دسته‌جمعی مواد و لذت آزادی و رهایی از هرگونه مسئولیت

1- پیامدهای فردی

اختلالات روانی: مصرف مواد مخدر، طرد از خانواده و اجتماع، تجربه محرومیت در سطوح مختلف، تجربه زندان و درگیری در اقدامات تبه‌کارانه، برخی از مفاهیم و زمینه‌های استرس‌آوری است که فرد کارتن‌خواب را درگیر تنش‌های روانی می‌کند. به‌طور کلی، شیوه و سبک زندگی افراد کارتن‌خواب به‌گونه‌ای است که آن‌ها را از بُعد روانی آسیب‌پذیر و مستعد انواع اختلالات روانی می‌کند.

خودزنی، از رفتارهای پرخطر در میان مردان کارتن‌خواب است. هدف از خودزنی در بین کارتن‌خواب‌ها، مواردی همچون، ترساندن دیگری جهت اخاذی از وی، رهایی از دست دیگران، کسب مواد مخدر مصرفی دیگران، مشارکت در سوءمصرف آن، جلب‌توجه دیگران، از دست دادن داشته‌های زندگی و به‌طور خلاصه، سبک و شرایط زندگی روزمره آن‌هاست.

یکی از آن‌ها می‌گوید: «وقتی می‌خای کسی رو خفت کنی و یا ازش اخاذی کنی، خودتو می‌زنی تا طرف بترسه. همین که چند تا خط بندازی روی بدنت، طرف کوتاه میاد. بعضی وقتا اینجوری پول مواد و خرج روزانت رو در میاری».

سبک زندگی افراد کارتن خواب به همراه فروپاشی تعلقات و تعهدات فردی، اجتماعی و خانوادگی آنها، زمینه را برای شکل‌گیری «افکار و رفتارهای ضد اجتماعی» شدت می‌بخشد. وندالیسم و روحیه تخریب‌گری، تضعیف وجدان فردی و اجتماعی، بی‌تفاوتی نسبت به دیگران و اجتماع حاکم، بی‌مسئولیتی نسبت به رفتارهای مخرب اجتماعی، از مهم‌ترین مفاهیم کشف‌شده مرتبط با مضمون فوق است.

یکی از آنها معتقد است: «وقتی من خودمو توی این شرایط بد می‌بینم، حاضرم دست به هر کاری بزنم؛ از دزدی گرفته تا خفت کردن دیگران. من باید زندگی روزمرمو بچرخونم، حالا برام فرقی نداره از چه راهی».

تروما: سبک و شیوه زندگی افراد کارتن خواب، نقش کلیدی در بروز تروما دارد. گشت‌وگذارهای شبانه، درگیری‌های خیابانی، سرقت‌های آسیب‌زا، بی‌تعدالی‌های ناشی از مصرف مواد مخدر، بلامکان بودن آنها، فروریخته شدن ساختمان‌های مخروبه بر روی آنها، از عوامل مهم در شکل‌گیری پدیده تروما است. فقدان نهاد متولی برای رسیدگی به امور درمانی این افراد و فقدان انگیزه و زمینه لازم از سوی فرد کارتن خواب برای پیگیری امور درمانی خود، اغلب آسیب‌دیدگی جدی و یا نقص عضو را برای آنها به همراه دارد.

یکی از آنها می‌گوید: «یه بار که خواستم از خیابون رد بشم ماشین بهم زد پام ناقص شد. الان چند ساله که پلاتین توی پامه، فکر کنم چندبارم عفونت کرد که خودش خوب شد. البته خیلی درد داره. قبلش اینقد مواد زده بودم که اصلاً یادم نیست چه اتفاقی افتاد».

مرگ: دهشتناک‌ترین پیامد تروما برای افراد کارتن خواب، مرگ است که انتهای زندگی فرد را نشانه می‌رود. تروما، مصرف مواد و پیامدهای آن نظیر «اووردوز» و بی‌تعدالی‌های ناشی از آن به همراه سرمای زمستانی، عوامل شایع در به وقوع پیوستن مرگ افراد کارتن خواب است.

یکی از آنها می‌گوید: «تا حالا خیلی از کارتن خواب‌ها رو دیدم که فوت کردن، یکی زیادی مصرف کرده، یکی جنس بد مصرف کرده، یکی دیوار ریخته روش».

شکل‌گیری هیجان‌ات و احساسات منفی: فروپاشی وضعیت خانوادگی و اجتماعی فرد کارتن‌خواب، سبک زندگی و وضعیت زندگی روزمره آن‌ها، موجب شکل‌گیری هیجان‌ات و احساسات منفی بی‌شماری در آن‌ها شده است. احساس ناامیدی، تحقیر اجتماعی، بی‌کسی، طرد از خانواده و جامعه، بی‌ارزشی و خودکم‌بینی برخی از مفاهیم استخراج‌شده از مصاحبه‌ها است.

«ماها هیچ پناهی نداریم، نه خانواده‌ای داریم و نه جامعه مارو قبول داره، خودمونیم با خودمون، انگار معضل اجتماعیم، همه از ما دور میشن».

اعتیاد و تداوم آن: اعتیاد، از رفتارهای پرخطر و شایع در میان افراد کارتن‌خواب است. شمار زیاد مصرف‌کنندگان کارتن‌خواب در پاتوق‌ها و سبک زندگی روزمره آن‌ها، احتمال درگیر شدن فرد کارتن‌خواب با اعتیاد و استمرار آن را شدت می‌بخشد. آن‌ها غالباً مصرف مواد مخدر را دارای کارکرد برای تداوم سبک زندگی کارتن‌خوابی و امکان زیست و بقاء در آن سبک می‌دانند.

یکی از آن‌ها معتقد است: «اکثر ماها قبل از اینکه کارتن‌خواب بشیم، معتاد بودیم. آدم همینجوری که کارتن‌خواب نمیشه. اعتیاد سرمنشأ اصلی کارتن‌خوابیه. درسته که خانواده، بی‌پولی و بیکاری روی زندگی الآن ما تأثیر داشته، ولی اعتیاد بیشتر از همشون نقش داشته».

گاهی اوقات، کارتن‌خوابی زمینه را برای رفتارهای اعتیادی پرخطر نظیر تزریق مشترک شدت می‌بخشد و برخی از آن‌ها نوع ماده مصرفی‌شان را تغییر و به موادی روی می‌آورند که احتمال تخریب و شکنندگی بالاتری را به همراه دارد. **یکی از افراد کارتن‌خواب می‌گوید:** «قبل از اینکه کارتن‌خواب بشم، صرفاً تریاک مصرف می‌کردم. ولی از وقتی کارتن‌خواب شدم، همه چی رو امتحان کردم. وقتی میری توی پاتوق و می‌بینی افراد زیادی در حال مصرفن، توهم خودبه‌خود میری سمتشون و همه چی رو امتحان می‌کنی».

درونی‌شدن فرهنگ کارتن‌خوابی و ویژگی‌های خاص آن: بخشی از افراد کارتن‌خواب تأکید دارند که هم‌اکنون در شرایطی قرار دارند که فرهنگ کارتن‌خوابی برای آن‌ها درونی شده است و نمی‌توانند یا نمی‌خواهند از این

شرایط جدا شوند. پاتوق‌گزینی و عادت به شرایط آن، لذت مصرف دسته‌جمعی مواد و لذت آزادی و رهایی از هرگونه مسئولیت، از مهم‌ترین مفاهیم مرتبط با مضمون فوق است.

یکی از آن‌ها می‌گوید: «ما دیگه به شرایط کارتن‌خوابی عادت کردیم، جزئی از زندگیمون شده و به راحتی نمی‌تونیم ازش دل بکنیم».

جدول شماره (4). پیامدهای کارتن‌خوابی در سطح جامعه

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مفاهیم پایه
پیامدهای سطح جامعه‌ای	خشونت و درگیری	نزاع‌های فردی و جمعی ناشی از مصرف مواد، سبک زندگی آسیب‌زا، درگیری بر سر پاتوق و مکان‌های خریدوفروش مواد، درگیری بر سر جنس (مواد)
	خریدوفروش مواد	کسب درآمد، تهیه مواد مصرفی، تأمین مایحتاج روزانه
پیامدهای سطح جامعه‌ای	سرقت / خفت‌گیری	تأمین مایحتاج روزانه، تهیه مواد مصرفی، سرقت کفش، موبایل، وسایل منزل، پوشاک و نظایر آن، جیب‌بری
	پیوستن به گروه‌های مجرمانه	درونی‌شدن نگرش‌های مجرمانه، مصرف مواد و دیگر هزینه‌های روزمره زندگی، سبک زندگی روزانه افراد کارتن‌خواب، ارتباط با دار و دسته‌های بزهکار
پیامدهای سطح جامعه‌ای	قمار	اعتیاد به قمار، هیجان ناشی از برد و باخت، مصرف مواد، سبک زندگی آسیب‌زا، نوع فعالیت‌های روزانه
	بیماری‌های پرخطر و گسترش آن در جامعه	سبک زندگی آسیب‌زا، نوع فعالیت‌های روزانه، امکان روابط جنسی در پاتوق‌ها شامل خرابه‌ها، مکان‌های بلااستفاده، خانه‌های تیمی، روابط جنسی با افراد هم‌سنگ، فقدان دسترسی به وسایل پیشگیری (کاندوم)، شیوع هپاتیت، اچ‌آی‌وی / ایدز، زگیل تناسلی و بیماری‌های عفونی در میان افراد کارتن‌خواب، بی‌توجهی به مراقبت‌های بهداشتی، فقدان آگاهی لازم و فقدان دسترسی به خدمات یاری‌رسان
پیامدهای سطح جامعه‌ای	طرد اجتماعی	گسیخته شدن پیوندهای خانوادگی فرد، عدم امکان اشتغال در مشاغل رسمی، اشتغال به فعالیت‌های کاذب، فقر عمیق، عدم تعلق اجتماعی، فقدان دسترسی به حداقل حقوق اجتماعی، انزوای اجتماعی و درگیری با فعالیت‌های مجرمانه و انواع بیماری‌های جسمانی - روانی
	زنداد و پیامدهای آن	سبک زندگی آسیب‌زا، نوع فعالیت‌های روزانه، درگیری با فعالیت‌های مجرمانه، همنشینی با مجرمان سابقه‌دار، سوءسابقه، داغ ناشی از زندان و درونی‌شدن فرهنگ مجرمانه

2- پیامدهای کارتن خوابی در سطح جامعه

خشونت و درگیری: شرایط و سبک زندگی کارتن خوابی به گونه‌ای است که افراد را در معرض خشونت قرار می‌دهد. درگیری بر سر پاتوق و مکان‌های خرید و فروش مواد و جنس (مواد) از مهم‌ترین مصادیق خشونت در بین افراد کارتن خواب است.

یکی از آن‌ها می‌گوید: «هر منطقه یا پاتوقی دست یه سری افراده. اگر کسی وارد محدودشون بشه دعوا میشه. با طرف کاری می‌کنن که دیگه از این کارا نکنه».

خرید و فروش مواد مخدر: کار برای کاسبان مواد و دلالی برای آن‌ها، از رفتارهای روزمره عده‌ای از افراد کارتن خواب است. کسب درآمد جهت گذران روزمره به‌ویژه هزینه مصرف مواد، انگیزه اصلی اقدام به چنین فعالیت‌هایی است.

یکی از افراد کارتن خواب می‌گوید: «وقتی آدم کارتن خواب میشه، جایی برای خوابیدن نداره، چیزی برای خوردن نداره. کم‌کم با کسانی آشنا میشه که کاسب موادن. طرفم که کاسبه دقیقاً دنبال اینجور آدم‌ها میگردد تا اونارو آدم خودش کنه. کاسب دنبال آینه که کسی براش کار کنه. خرج طرفم میده. حتی پاتوقم جور می‌کنه براش».

سرقت / خفت‌گیری: در اینجا، سرقت عمدتاً در اشکال خرد آن مدنظر است. اشکالی از سرقت که نه در قالب سازمان‌یافته و حرفه‌ای آن، بلکه عمدتاً به‌منظور گذران مایحتاج روزانه به‌ویژه مصرف مواد انجام می‌پذیرد. سرقت شامل هر آن چیزی می‌شود که ارزشی دارد و فرد کارتن خواب می‌تواند در قبال آن پولی برای گذران روزمره خود به‌دست آورد. کفش، موبایل، وسایل منزل، پوشاک، مواد خوراکی و نظایر آن بخشی از آن چیزی است که توسط افراد کارتن خواب سرقت و به فروش می‌رسد.

یکی از افراد مصاحبه‌شونده می‌گوید: «در پاتوق‌هایی که جنس سرقتی خرید و فروش میشه، همه چی رو میشه پیدا کرد. اجناس سرقتی بیشتر

دست دوم هستند. خریدارای اصلیشم هرکسی نیست و بیشتر کاسبایی هستند که فروشنده موادم هستند».

پیوستن به گروه‌های مجرمانه حرفه‌ای / سازمان یافته: درونی شدن نگرش‌های مجرمانه که ناشی از سبک و شیوه زندگی فرد کارتن خواب و شرایط فعلی زندگی وی است، زمینه را برای پیوستن به گروه‌های مجرمانه حرفه‌ای و سازمان یافته فراهم می‌کند. آن‌ها با عضویت در این گروه‌ها، مصرف مواد و دیگر هزینه‌های روزمره زندگی خود را تأمین می‌کنند. در اینجا اقدام به رفتارهای مجرمانه نه در شکل اتفاقی یا موقعیتی آن، بلکه به بخشی لاینفک و جدایی‌ناپذیر از سبک زندگی فرد کارتن خواب تبدیل می‌شود.

یکی از آن‌ها معتقد است: «کسی که بیرون می‌خواهد به‌مرور وارد گروه‌هایی میشه که توی کار خلافن. اگر خلاف نکنه نمیتونه زندگی کنه چون شرایط طوریه که آدم هم خودش راغب میشه به انجامش و هم چاره‌ای جز این نداره».

قمار: این دسته از افراد کارتن خواب کسانی هستند که روزها به هر کاری دست می‌زنند که پولی به‌دست بیاورند و بیایند با آن قمار کنند. این افراد به دلیل پول اندکی که دارند در تمامی موارد سر چهارراه‌ها و داخل کوچه‌ها را به‌عنوان مکان قمار خود انتخاب می‌کنند. میدان قمار و هیجان ناشی از برد و باخت در قمار به‌گونه‌ای است که هر بیننده‌ای را به خود جذب می‌کند.

یکی از افراد کارتن خواب می‌گوید: «بیشتر کارتن خواب‌ها تجربه قمار رو دارن. فرقی نداره چقدر پول داشته باشی، با همون پول کمی که داری می‌تونی قمار کنی. البته قمار فقط سر پول نیست. سر لباس، کفش، گوشی موبایل، وسایل منزل و به‌طور کلی با هر چیزی که ارزشی داره، میشه قمار کرد».

بیماری‌های پرخطر و گسترش آن در سطح جامعه: روابط جنسی مردان کارتن خواب، در پاتوق‌ها شامل خرابه‌ها، مکان‌های بلااستفاده و خانه‌های تیمی و غالباً با افراد هم‌سنخ (زنان بی‌خانمان و کارتن خواب) و به‌صورت محافظت نشده صورت می‌گیرد. فقدان دسترسی به وسایل پیشگیری (کاندوم) و در مواردی ناآگاهی نسبت به ضرورت استفاده از آن، مخاطره‌آمیز بودن روابط

جنسی در بین افراد کارتن‌خواب را افزایش می‌کند. هپاتیت، اچ‌آی‌وی / ایدز، زگیل تناسلی، بیماری‌های عفونی و نظایر آن، بخشی از بیماری‌های مقاربتی در میان افراد کارتن‌خواب است.

یکی از افراد کارتن‌خواب می‌گوید: «روابط جنسی میان افراد کارتن‌خواب زیاده. بیشتر رابطه‌ها با زنان کارتن‌خواب انجام میشه. شرایط کارتن‌خوابی طوریه که هم امکان انجام این رابطه هارو خیلی زیاد می‌کنه و هم امکان استفاده از وسایل پیشگیری رو کم می‌کنه».

طرد اجتماعی: طرد اجتماعی، محوری‌ترین و احتمالاً فراگیرترین مضمونی است که وضعیت اجتماعی این افراد را پس از کارتن‌خواب شدن نشان می‌دهد. گسیخته شدن پیوندهای خانوادگی فرد، عدم امکان اشتغال در مشاغل رسمی، اشتغال به فعالیت‌های کاذب، فقر عمیق، عدم تعلق اجتماعی، فقدان دسترسی به حداقل حقوق اجتماعی، انزوای اجتماعی و درگیری با فعالیت‌های مجرمانه و انواع بیماری‌های جسمانی - روانی، از مفاهیم مهم استخراج‌شده و از مصادیق اصلی طرد اجتماعی در زندگی پس از کارتن‌خوابی است. شرایطی که زندگی فرد کارتن‌خواب را متأثر و شانس وی را برای بازگشت به زندگی اجتماعی به‌شدت محدود می‌کند.

«کسی که کارتن‌خواب میشه دیگه با جامعه ارتباطی نداره، همه جوره از جامعه جدا میشه، چون فقط درگیر خودشه، درگیر آینه که چطور هرروزشو بگذرونه، نه کاری، نه شغلی و نه اعتباری تو جامعه».

زندان و پیامدهای آن: درگیری با فعالیت‌های مجرمانه، عمدتاً فرد کارتن‌خواب را روانه زندان می‌کند. زندان، تجربه‌ای تلخ است که مشکلات فرد کارتن‌خواب را می‌تواند پیچیده‌تر و وی را به «مجرم حرفه‌ای» یا «کارتن‌خواب همیشگی» تبدیل کند. درواقع، یادگیری خرده‌فرهنگ‌های مجرمانه و پذیرش و درونی کردن فرهنگ جرم، در نتیجه همنشینی با مجرمان سابقه‌دار و قرار گرفتن در محیط آسیب‌زای زندان، موضوعی قابل‌تصور است.

یکی از افراد کارتن خواب در این خصوص می‌گوید:

«وقتی میری زندان حرفه‌ای‌تر میشی، با گروه‌های جدیدی آشنا میشی، با روشای خلاف جدیدی آشنا میشی؛ طوری که میای بیرون هدف‌ت اینه که از اون راه‌ها پول دربیاری».

جدول شماره (5). مضامین پیامدهای کارتن خوابی در سطح محله

مضمون فراگیر	مضامین سازمان‌دهنده	مفاهیم پایه
	ایجاد ناامنی در محلات شهری	سرقت از منازل، خودروها و مغازه‌ها، خفت‌گیری و به سرقت بردن کیف و گوشی و دیگر چیزهای باارزش، ناامنی در تردد زنان، دختران و کودکان به‌ویژه شب‌هنگام، حضور انبوه سوء‌مصرف‌کنندگان و کارتن‌خواب‌ها در کوچه‌پس‌کوچه‌های محله، نگرانی مداوم ساکنین نسبت به احتمال آسیب‌دیدگی خود و فرزندان
پیامدهای سطح محله‌ای	ایجاد نارضایتی در ساکنان	وجود ناامنی در این محلات، حضور انبوه سوء‌مصرف‌کنندگان و کارتن‌خواب‌ها در کوچه‌پس‌کوچه‌های محله، نگرانی مداوم ساکنین نسبت به احتمال آسیب‌دیدگی خود و فرزندان، مصرف علنی مواد، گشت‌و‌گذارهای شبانه، خوابیدن در درب منازل، خانه‌های مجردی، خرده‌فروشی، نزاع‌های فردی، قمار دسته‌جمعی و موضوعات متعدد دیگر، افت قیمت املاک محله و نگاه منفی دیگران نسبت به محله و حضور در آن
	احساس بدنامی اجتماعی / فرودستی محله‌ای	وجود ناامنی در محله، ایجاد نارضایتی در ساکنان محلی، احساس ناخوشایندی نسبت به وضعیت اجتماعی سکونت خود در مقایسه با دیگر محلات، نوع نگاه دیگران نسبت به محل سکونت آن‌ها، پنهان کردن محل زندگی خود از دیگران
	فروپاشی شیرازه و هویت محله‌ای	درهم‌تنیدگی و متراکم شدن انواع آسیب‌های اجتماعی، از بین رفتن اعتبار محله

3- پیامدهای کارتن خوابی در سطح محله

ایجاد ناامنی در محلات شهری: مطلعین کلیدی از ایجاد ناامنی در محله به‌عنوان مهم‌ترین پیامد حضور کارتن‌خواب‌ها در محل زندگی خود یاد می‌کنند. سرقت از منازل، خودروها و مغازه‌ها، خفت‌گیری و به سرقت بردن کیف و گوشی و هرآن چیزی که ارزشی دارد و ناامنی در تردد زنان، دختران و

کودکان به‌ویژه شب‌هنگام، از مهم‌ترین مؤلفه‌های مرتبط با ناامنی در این محلات است. چنین وضعیتی، شرایط را به‌گونه‌ای رقم می‌زند که مطلعین کلیدی اظهار دارند که به‌طور مداوم نگران آسیب‌دیدگی خود و فرزندانشان هستند.

«خیلی از کارتن‌خواب‌هایی که توی این محله ان سارقم هستن، هرچی گیرشون بیاد می‌برن، از یه جفت کفش ساده گرفته تا موبایل و وسایل ماشین» (مطلع کلیدی شماره 1).

ایجاد نارضایتی در ساکنان: شرایط فوق به همراه موضوعات متعدد دیگر همچون، حضور انبوه و دسته‌جمعی کارتن‌خواب‌ها، مصرف علنی، خوابیدن در درب منازل، رفت‌وآمدهای شبانه، خانه‌های مجردی، خرده‌فروشی، نزاع‌های فردی، قمار دسته‌جمعی و موضوعات متعدد دیگر، موجب ایجاد نارضایتی در محله شده است. شرایطی که به گفته مطلعین کلیدی در جابه‌جایی بسیاری از ساکنان بومی محله، افت قیمت املاک محله و نگاه منفی دیگران نسبت به محله و حضور در آن نقش چشمگیری داشته است.

«وجود این همه خلافکار توی محلمون باعث شده خیلی از بومیای قدیمی محله رو ول کنن برن یه جای دیگه. حقم دارن چون واقعاً زندگی توی این وضعیت سخته. منم اگر میتونستم تا حالا رفته بودم» (مطلع کلیدی شماره 2).

احساس بدنامی اجتماعی / فرودستی محله‌ای: آن‌ها این‌گونه بیان می‌کنند که شرایط فوق باعث شده است که در جامعه و در مقایسه با دیگران نسبت به وضعیت اجتماعی سکونت خویش احساس ناخوشایندی داشته باشند. از منظر آن‌ها، نوع نگاه دیگران نسبت به محل سکونت آن‌ها، ساکنان محلی را از این وضعیت آزرده کرده، به حدی که در مواقعی در روابط خود با دیگران این وضعیت را پنهان می‌کنند.

«این محله بدنام شده چون همه جور آدم داخلش هست. سال‌هاست که همین‌جوریه، شرایط طوریه که آدم راحت نمیتونه هر جایی بگه که کجا زندگی می‌کنه. همه جور خلاف و خلافکار داخلش هست» (مطلع کلیدی شماره 5).

فروپاشی شیرازه و هویت محله‌ای: تمام مطلعین کلیدی تأکید دارند که در نتیجهٔ درهم تنیدگی و متراکم شدن انواع آسیب‌های اجتماعی، از جمله کارتن‌خوابی، در محلات مورد مطالعه، شیرازه و هویت محله‌ای این محلات از هم‌پاشیده است و در سطوح مختلف از اعتبار این محلات کاسته است.

«کوچه‌پس‌کوچه‌های محله پر از معتاده و خلافکاره، خانواده سالم کم پیدا میشه این محله‌ها دیگه اصالتشون رو از دست دادن» (مطلع کلیدی شماره 1).

جدول شماره (6). مضامین پیامدهای کارتن‌خوابی در سطح خانواده

مضمون فراگیر	مضامین سازمان-دهنده	مفاهیم پایه
پیامدهای سطح خانواده	شکل‌گیری شخصیت ناسازگار در بطن نهاد خانواده	درگیری با رفتارهای اعتیادی، به سرقت بردن وسایل منزل، از بین رفتن کارکرد فردی، بروز خشونت و درگیری در منزل و محله، بدنامی ایجادشده برای فرد و خانواده در محله سکونت و به‌هم‌ریختگی ظاهری و ارتباط فاقد کیفیت بین فرد و خانواده
سطح خانواده	از بین رفتن کارکرد و اقتدار فرد در نظام خانواده	ناتوانی در تأمین نیازهای اعضای خانواده، فقدان نقش و مسئولیت در قبال مشکلات خانواده، عدم پذیرش توسط خانواده، درهم‌تنیدگی مشکلات متعدد در تجربهٔ زیستهٔ فرد کارتن‌خواب و آسیب‌پذیری وضعیت فردی خانواده
فرد و خانواده	فروپاشی ارتباطات فرد و خانواده	هم‌رویدادی عوامل اثرگذار منفی، تداوم کارتن‌خوابی، استمرار اعتیاد و رفتارهای اعتیادی، سبک زندگی کارتن‌خوابی

4- پیامدهای کارتن‌خوابی در سطح خانواده

شکل‌گیری شخصیت ناسازگار در بطن نهاد خانواده: فرد کارتن‌خواب به‌ویژه هنگامی که با اعتیاد درگیر است، با رفتارهای اعتیادی خود مشکلاتی را برای خود و خانواده ایجاد می‌کند. به سرقت بردن وسایل منزل، از بین رفتن کارکرد فردی، بروز خشونت و درگیری در منزل و محله، بدنامی ایجادشده برای فرد و خانواده در محله سکونت و به‌هم‌ریختگی ظاهری از جمله این مشکلات است. در اینجا خانواده هنوز پذیرای فرد است و ارتباط آن‌ها با خانواده هرچند اندک و فاقد کیفیت، ولی هنوز باقی است.

«هر وقت می‌زنم میام تو خیابون، ارتباطم با خانواده کم‌رنگ میشه. خانواده هم حق داره، به‌هرحال پیش دیگران سرافکننده میشن و آبرویی براشون نمی‌مونه».

از بین رفتن کارکرد و اقتدار فرد در نظام خانواده: فرد کارتن‌خواب به‌ویژه هنگامی که متأهل و دارای فرزندی است، به‌مرور کارکردش را در سیستم خانواده از دست می‌دهد، دیگر کسی پذیرای وی نیست و در موارد قابل‌توجهی رابطه زن‌وشوهری نیز به طلاق و جدایی منتهی می‌شود. ناتوانی در تأمین نیازهای اعضای خانواده، فقدان نقش و مسئولیت در قبال مشکلات خانواده، عدم پذیرش توسط خانواده، درهم‌تنیدگی مشکلات متعدد در تجربه زیسته فرد کارتن‌خواب و آسیب‌پذیری وضعیت فردی از مفاهیم مرتبط با مضمون فوق است.

یکی از افراد کارتن‌خواب در این خصوص می‌گوید:

«منی که یه مدتی متأهل بودم الآن دیگه نقشی توی خانواده ندارم، نه اونا منو قبول دارن و نه خود من می‌تونم برم خونه. همه چیزمو از دست دادم، الآن خودمم با هزار تا مشکل که کسی نمیتونه تحمل کنه».

فروپاشی ارتباطات فرد با خانواده: فروپاشی شبکه ارتباطی فرد کارتن‌خواب با خانواده از دیگر آسیب‌های کارتن‌خوابی است. موضوعی که به‌مرور زمان و در نتیجه اعمال و رفتارهای اعتیادی فرد کارتن‌خواب و سبک خاص زندگی وی رخ می‌دهد. چنین سبکی، عمدتاً مجموعه‌ای از عوامل اثرگذار منفی به‌ویژه مضامین پیشین را در برمی‌گیرد. در این شرایط فرد کارتن‌خواب ارتباطی با خانواده ندارد و تمام زمان خود را در وضعیت کارتن‌خوابی به سر می‌برد. یکی از شرکت‌کننده‌ها می‌گوید: «سال‌هاست که ارتباطی با خانواده ندارم، دیگه به شرایط کارتن‌خوابی عادت کردم».

تداوم کارتن‌خوابی و سبک زندگی اعتیادی و آسیب‌زا فرد کارتن‌خواب، به‌مرور زمان فروپاشی شبکه ارتباطی فرد با اعضای خانواده را نشانه می‌رود.

نتیجه‌گیری

یافته‌های منتج از تجزیه و تحلیل دقیق مصاحبه‌ها نشان‌دهنده آن است که کارتن‌خوابی با انواع آسیب‌های اجتماعی مرتبط بوده و در سطوح مختلف نیز تولید آسیب می‌کند. با استنباط از نظریه فشار اجتماعی و یافته‌های به‌دست‌آمده در پژوهش می‌توان گفت، افراد کارتن‌خواب با توجه به شرایط زیسته‌ای که دارند، به‌طور مداوم با فشارهایی نظیر طرد اجتماعی، تجربه‌انگ و برچسب، محرومیت از دسترسی به منابع مورد نیاز، اعتیاد مزمن، بلامکانی، تحقیر و توهین در روابط اجتماعی، هیجان‌ات و احساسات منفی، تروما، خشونت و درگیری و دیگر مشکلات مشابه مواجه‌اند. در نتیجه چنین تجربیات فشارآوری، فرد کارتن‌خواب این ادراک را دارد که از سوی اجتماع نادیده انگاشته شده و برای گذران زندگی روزمره و دستیابی به حداقل نیازهای خود، از راه‌های معمول نظیر اشتغال نمی‌تواند اقدام درخوری انجام دهد و راهی جز تخطی از هنجارهای جامعه را نخواهد داشت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که چنین شرایطی پیامدهای مختلفی را بر فرد کارتن‌خواب و کلیت جامعه در پی داشته است. با استنباط از نظریه سبک زندگی و یافته‌های پژوهش، تبیین می‌شود که سبک زندگی افراد کارتن‌خواب نقش مهمی در شکل‌گیری چالش‌ها و پیامدهای زیست شده دارد. آن‌ها از جمله گروه‌های آسیب‌پذیری هستند که بیش از دیگران در معرض بزه-دیدگی و قربانی شدن قرار دارند. شیوه زندگی این افراد و رفتار و کردار آن‌ها و نوع فعالیت‌های روزانه این افراد نقش کلیدی در آسیب‌پذیری آن‌ها دارد. به‌طور دقیق‌تر، مکان‌هایی که این افراد در آن حضور می‌یابند و نوع تعاملاتی که در زندگی روزمره آن‌ها جریان دارد و شیوه‌هایی که آن‌ها برای تأمین نیازهای روزمره انتخاب می‌کنند، نه تنها در سطح فردی بلکه در سطح جامعه نیز تولید آسیب کرده و پیامدهایی همچون تروما، مرگ، خشونت و درگیری، مزمن شدن اعتیاد، زندان و پیامدهای آن، ایجاد ناامنی در محلات شهری، ایجاد نارضایتی در ساکنان، فروپاشی ارتباط با خانواده، گسترش بیماری‌های پرخطر در جامعه و سرقت / خفت‌گیری را به دنبال داشته است. با استنباط از نظریه سبک زندگی و یافته‌های پژوهش، مردان کارتن‌خواب با توجه به شرایطی که دارند و شیوه

زندگی‌شان، به‌طور پیوسته هنجارهای جامعه را زیر پا می‌گذارند و این تخطی باعث می‌شود از سوی جامعه به اشکال مختلف به آن‌ها برچسب زده شود. دریافت برچسب برای فرد کارتن‌خواب موجب پیدایش تصور منفی نسبت به خود و درونی‌شدن هویت منحرفانه شده و استمرار رفتارهای منحرفانه را به دنبال دارد. می‌توان گفت پس از آنکه شخصی برچسب کارتن‌خواب خورد، اغلب از او انتظار دارند که به کارتن‌خواب و رفتارهای همراه آن همچون اعتیاد ادامه دهد. این کار می‌تواند فرصت‌های شخص را در زندگی محدود و او را به ادامه نقش خود وادار کند؛ مثلاً: وی نمی‌تواند به کار مناسب مشغول شود و مجبور می‌شود برای تأمین زندگی خود به کارهای انحرافی روی آورد. با الهام از یافته‌های پژوهش و مبانی دانشی موجود، لازمه اجرای هرگونه برنامه مؤثر برای افراد کارتن‌خواب، لحاظ نمودن تمامی مسائلی است که فرد کارتن‌خواب با آن درگیر است. درواقع، به‌نوعی بینش توانمندسازانه نیاز است که فرایند بازگشت و بازپذیری موفق فرد در جامعه را تسهیل کند. فرایندی که بعد اولیه آن فرد کارتن‌خواب است و با هم‌اندیشی، همکاری و اقدام نهادهای بازتوان‌کننده موجود در جامعه بایستی تکمیل شود. علی‌رغم گذشت چندین دهه از پیدایش و نمود مسئله کارتن‌خوابی در کشور، هنوز راه‌حل کارآمدی برای پرداختن به آن وجود ندارد. بارزترین و اصلی‌ترین مصداق این موضوع، اجرای طرح‌های اجباری دستگیری و جمع‌آوری معتادان در سطح شهر تهران است که رویکردشان، عمدتاً در خوش‌بینانه‌ترین حالت متوجه فرد کارتن‌خواب است و دیگر ابعاد مؤثر بر زندگی او را نادیده می‌گیرند. نوعی نگاه مقصر‌پنداری و سرزنش فرد کارتن‌خواب که بی‌توجهی به نقش و تأثیرگذاری سطوح کلان را در پی دارد. غفلت از چنین رویکردی، طراحی و اجرای برنامه‌های ناکارآمد، تلف شدن هزینه‌های هنگفت مالی، آسیب‌پذیری گروه‌های هدف و بازگشت آن‌ها به شرایط آسیب‌زای پیشین، آسیب‌پذیری شهروندان و کلیت جامعه در سطوح مختلف است. نتایج مطالعات جوادی و پیله‌وری (1396) در مضمینی همچون پردشدگی، تجربه تروما و احساسات و هیجانات منفی، یافته‌های پژوهش درویشی فرد و فیضی‌پور (1398) در مضامین اعتیاد و تداوم بی‌خانمانی، استراتژی تلاش برای بقا، قربانی جرائم و

آزار چندگانه، شکل‌گیری احساسات منفی، طرد اجتماعی، ناکارآمدی شبکه‌های حمایتی و هم‌رویدادی محرومیت‌ها، یافته‌های پژوهش الویمر (8818) در مضامین شیوع بیماری‌های عفونی و آمیزشی، قربانی شدن، خشونت، اختلالات روانی، قتل، سرقت و چاقوکشی و یافته‌های پژوهش پری و همکاران (2020) در ارتباط با در معرض خطر بودن افراد بی‌خانمان برای ابتلا به بیماری کرونا، یافته‌های پژوهش جوهری و همکاران (2222) مضمون اصلی شامل «تنها، آزرده و رهاشده در جامعه» و سه مضمون فرعی شامل «بیزاری از جامعه، آزار و اذیت همه‌جانبه و عدم حمایت همه‌جانبه» با یافته‌های پژوهش حاضر همخوانی دارد.

پیشنهادها

- مهارت‌های خودمراقبتی و کاهش آسیب به‌منظور مصون‌سازی و پیشگیری از شیوع بیماری‌های واگیردار در سطح جامعه به افراد کارتن‌خواب آموزش داده شود؛
- با مشارکت سازمان‌های دولتی و غیردولتی، بهره‌گیری از نظرات متخصصان و اقدامات مبتنی بر جامعه، توانمندسازی و بازپیوند اجتماعی افراد کارتن‌خواب تسهیل گردد؛
- برای جذب کارتن‌خوابان به مراکز اقامتی، آموزش‌های لازم به کارکنان گشت سیار و مراکز در خصوص رفتار مناسب ارائه شده و زمینه‌دسترسی آن‌ها به حداقل نیازهای اولیه زندگی و بهداشت فراهم شود؛
- در توانمندسازی افراد کارتن‌خواب از دانش‌آموختگان رشته‌های یاورانه به‌خصوص مددکاران اجتماعی مجرب بهره گرفته شود.

سپاسگزاری

از تمام مشارکت‌کنندگان در پژوهش (نمونه‌های کارتن‌خواب و مطلعین کلیدی) بابت همراهی در فرایند انجام مصاحبه‌ها قدردانی و تشکر می‌شود.

منابع

- ادهمی، جمال؛ ترکمان، مهدی؛ کلهر، سمیرا و دغاغله، عقیل. (1390). کلان‌شهر تهران و تکدی‌گری. تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
- آقابخشی، حبیب. (1392). *قضازدایی: نقش میانجی مددکار اجتماعی در حل اختلاف غیر دادگاهی*. تهران: انتشارات جامعه‌شناسان.
- بخشی‌نیا، اکبر؛ آقابخشی، حبیب و ذکایی، سعید. (1397). فهم تجربه زیسته افراد کارتن‌خواب در شهر تهران. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، 4(11)، 214-262. قابل بازیابی از: https://rjsw.atu.ac.ir/article_9657.html
- جوادی، محمدحسین و پیله‌وری، اعظم. (1396). بررسی تجربه زیسته مصرف‌کنندگان بی‌خانمان: پژوهش کیفی. *فصلنامه اعتیاد پژوهشی سوءمصرف مواد*، 11(41)، 27-48. قابل بازیابی از: <http://etiadjohi.ir/article-1-1181-fa.html>
- درویشی‌فرد، علی‌اصغر و فیضی‌پور، خدیجه. (1398). فهم تجربه زیسته زنان بی‌خانمان. *پژوهشنامه مددکاری اجتماعی*، 4(14)، 177-215. قابل بازیابی از: https://rjsw.atu.ac.ir/article_10267.html
- سام آرام، عزت‌اله (1391). *نظریه‌های مددکاری اجتماعی*. تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- صادقی فسائی، سهیلا؛ آهنگرسله بنی، اعظم؛ دانش، پروانه و قاضی‌نژاد، مریم. (1393). درک و تصور زنان از قربانی شدن (مطالعه کیفی در شهر تهران). *فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، 2(3)، 293-412. قابل بازیابی از: https://jisr.ut.ac.ir/article_51658.html
- فتحی، منصور؛ رضایی، حسین و میرزایی، سبحان. (1397). تبیین عدم تمایل کارتن‌خوابان شهر تهران در استفاده از گرمخانه‌های شهرداری: یک

مطالعه کیفی. مجله تحقیقات کیفی در علوم سلامت، 7(3)، 279-287. قابل
بازیابی از:

<https://b2n.ir/a64083>

- Alowaimer, O. (2018). Causes, effects and issues of homeless people. *Journal of Socialomics*, 7(3), 1-4. Retrieved from: <https://doi:10.4172/2167-0358.100022>
- Johari, F., Iranpour, A., Dehghan, M., Alizadeh, S., Safizadeh, M., & Sharifi, H. (2022). Lonely, harassed and abandoned in society: the lived experiences of Iranian homeless youth. *BMC psychology*, 10(1), 1-9. Retrieved from:

<https://b2n.ir/m88246>

- Perri, M., Dosani, N., & Hwang, S. W. (2020). COVID-19 and people experiencing homelessness: challenges and mitigation strategies. *Cmaj*, 192(26), E716-E719. Retrieved from: <https://www.cmaj.ca/content/192/26/E716.short>
- Siegel, L. J. (2018). *Criminology: Theories, patterns, and typologies*. Cengage Learning.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی